

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ
ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΜΠΑΓΙΟΝΑ

Αύγουστος Μπαγιόνας (1931-2005)

Αύγουστος-Κωνσταντίνος Μπαγιόνας, ένας αθόρυβος στοχαστής (1931-2005)

α. Στοιχεία βιογραφίας, σπουδών και σταδιοδρομίας

Για το ξεκίνημά του νομίζω καλό να αντιγράψω τα αναγκαία στοιχεία από το δικό του «Υπόμνημα προς τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», το οποίο είχε υποβάλει ως υποψήφιος για την έδρα της Ιστορίας της Φιλοσοφίας το 1975¹.

Μεταφέρω, λοιπόν, από την πρώτη σελίδα του Υπομνήματος: «Γεννήθηκα στα Ροϊτικά Πατρών στις 23 Ιουλίου 1931. Το 1950 γράφτηκα στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1956 πήρα το πτυχίο του Φιλολογικού Τμήματος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με το βαθμό «Λίαν καλώς». [...]

Το 1957 πήγα στο Παρίσι με υποτροφία της Γαλλικής Κυβέρνησης. Πήρα το πτυχίο Φιλοσοφίας από το Πανεπιστήμιο της Σορβόνης το 1959. Το αποτελούσαν τότε τα εξής Πιστοποιητικά Ανωτέρων Σπουδών:

- α) Γενικής Ψυχολογίας, Certificat d' Etudes Supérieures de Psychologie Générale.
- β) Ηθικής και Κοινωνιολογίας, Certificat d' Etudes Supérieures de Morale et Sociologie.
- γ) Λογικής και Γενικής Φιλοσοφίας, Certificat d' Etudes Supérieures de Logique et Philosophie Générale.
- δ) Γενικής Ιστορίας και Φιλοσοφίας, Certificat d' Etudes Supérieures d' Histoire de la Philosophie»².

Και από τις σελίδες 5-6 του Υπομνήματος μεταφέρω όσα έγραψε ο ίδιος για τις παραπέρα σπουδές του ως την εκλογή του για τη θέση έκτακτου για τριετή θητεία καθηγητή στην Έδρα της Ιστορίας της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης:

«Το έτος 1963 πήγα στο Εδιμβούργο ως υπότροφος του Πανεπιστημίου του

Εδιμβούργου. Εκεί απέκτησα τον τίτλο του Διδάκτορα της Φιλοσοφίας (Ph. D.). Το θέμα της διατριβής μου ήταν: «Η ιδέα της νομοθεσίας στους πρώιμους Πλατωνικούς Διαλόγους (The idea of Legislation in the earlier Platonic Dialogues)». Κύριος εισηγητής ήταν ο Reader³ A. H. Coxon και συνεξεταστής ο καθηγητής D.J. Allan. Στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου παρακολούθησα τα μαθήματα για τους Προσωκρατικούς, ιδίως τον Παρμενίδη και τους άλλους Ελεάτες, και για το *Περί Ψυχής* του Αριστοτέλη (του A.H. Coxon), καθώς και μεταπτυχιακό φροντιστήριο για τον *Χαρμίδη* του Πλάτωνα.

Παρακολούθησα, επίσης, τα μαθήματα του καθηγητή J. Walsh, για την *Κριτική του Καθαρού Λόγου* του Kant καθώς και το φροντιστήριο «θεωρητικής» φιλοσοφίας της ιστορίας του καθηγητή W.H. Walsh, που προοριζόταν κυρίως για το διδακτικό προσωπικό του Τμήματος Φιλοσοφίας. Το φροντιστήριο αυτό είχε ως αντικείμενο συνολικές θεωρίες για το σκοπό, το νόημα και τις φάσεις της ιστορικής εξέλιξης. Έγινε ιδιαίτερη αναφορά στον Hegel.

Από τον Απρίλιο του 1966 ως τον Απρίλιο του 1969 ήμουν επιστημονικός συνεργάτης του τότε «Βασιλικού Ιδρύματος Ερευνών»⁴. Το αντικείμενο της έρευνάς μου ήταν η «Φιλοσοφία των Κυνικών».

Κατά τη συνεδρία υπ' αριθμ. 1137 της 4ης Μαρτίου 1971 της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης έγινε η εκλογή μου ως Εκτάκτου επί τριετεί θητεία καθηγητή στην Έδρα της Ιστορίας της Φιλοσοφίας. Διορίστηκα και ανέλαβα υπηρεσία στις 17-2-1972». Και με βάση το Υπόμνημα που επικαλεστήκαμε για τις παραπάνω πληροφορίες ο Αύγουστος-Κων/νος Μπαγιόνας εκλέχτηκε τακτικός καθηγητής της Ιστορίας της Φιλοσοφίας.

Συμπτωματικά γνώρισα κάτι από τις φιλοσοφικές σπουδές και επιδόσεις του Αύγουστου Μπαγιόνα σε 3 από τους πανεπιστημιακούς χώρους που μνημόνευσε ο ίδιος πιο πάνω.

Στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας τον γνώρισα δευτεροετή φοιτητή το 1951 και μπορώ να σημειώσω ότι ήταν μια σπάνια φυσιογνωμία, που γινόταν ιδιαίτερα σεβαστή στους φοιτητικούς κύκλους από τότε, στα 20 χρόνια του. Σύχναζε σε κάποιο από τα πολύ ήσυχα σπουδαστήρια της εποχής εκείνης (οδός Μασσαλίας 4).

Όταν τελείωσε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, για χρόνια πολλά δεν τον συνάντησα. Όταν για μεταπτυχιακές σπουδές βρέθηκα στο Εδιμβούργο (1970), οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι που συναντούσα μου θύμιζαν αυθόρμητα το από εκεί πέρασμα του Μπαγιόνα, μου μιλούσαν για τις πιο καλές αναμνήσεις που είχαν από τη συνεργασία μαζί του και μου εύχονταν να ακολουθήσω το παράδειγμά του (επιμέλεια, εργατικότητα, ευγένεια). Και όταν με παρουσίαζαν σε συναδέλφους τους, αυθόρμητα πρόσθεταν: «Είναι συμπατριώτης του Μπογιόνα».

Σταδιοδρομία του Μπαγιόνα στη Θεσσαλονίκη

Επιστρέφοντας από το Εδιμβούργο με λαμπρές ακαδημαϊκές αναμνήσεις, αισθανόμουν ταυτόχρονα κάποια ευγνωμοσύνη για τον Αύγουστο Μπαγιόνα, τον οποίο βρήκα έπειτα στη Θεσσαλονίκη, όπου εκείνος είχε αναλάβει πια έργο στο Πανεπιστήμιο κι εγώ είχα πάρει μετάθεση για το Α' Γυμνάσιο Αρρένων (τότε). Είχαμε και οι δυο λόγους να συναντιόμαστε για συζητήσεις ύστερα από κοινά βιώματα ακαδημαϊκά στο Εδιμβούργο (με παραπλήσιες αναμνήσεις από το Department of Philosophy και το προσωπικό του):

με τον ίδιο supervisor⁵ (Mister Coxon),

με τον ίδιο Head of the Department⁶ (prof. W. H. Walsh), που τον είχαμε ακούσει σε μαθήματα Φιλοσοφίας της Ιστορίας.

Από τις συναντήσεις-συζητήσεις αυτές σημειώνω κάτι που έχει εγγραφεί από τότε βαθιά στη μνήμη μου, γιατί μου είχε κάνει εντύπωση. Κάποια φορά το θέμα της συνομιλίας ήταν η σχέση ιδεολογίας και επιστήμης. Σαν συμπέρασμα είχε διατυπώσει τα εξής περίπου: «Όταν η ιδεολογία που πρεσβεύει κάποιος προσκρούει σε κάποιο επιστημονικά τεκμηριωμένο συμπέρασμα, μπορεί αυτός ο κάποιος να πει: διορθώνω ή βελτιώνω την ιδεολογία μου και σέβομαι την επιστήμη, αξιοποιώ την τεκμηριωμένη με τον επιστημονικό λόγο θέση, για να βελτιώσω την ιδεολογία που συγκινεί την καρδιά μου και πείθει τη σκέψη μου. Και εύχομαι η επιστήμη να διορθώνει την ιδεολογία μου».

Άλλα θέματα συζήτησης ήταν βέβαια εκείνα που τον είχαν απασχολήσει εκείνη την περίοδο, όπως π.χ. Η νομοθεσία στους πρώιμους Πλατωνικούς Διαλόγους (The idea of Legislation in the earlier Platonic Dialogues)⁷, ο θεσμός της δουλείας στην Αρχαιότητα και η θέση διαφόρων στοχαστών, π.χ. των Σοφιστών, του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη. Επίσης, η Φιλοσοφία του Δημόκριτου, η Φιλοσοφία των Κυνικών.

Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο του φιλοσοφικού λόγου του Αύγουστου Μπαγιόνα ήταν η τάση και η ετοιμότητά του να τεκμηριώνει τις απόψεις του με αναφορά στις πηγές, στα κείμενα, όσο βέβαια ήταν αυτό δυνατό να υπηρετηθεί άμεσα από τη μνήμη την ώρα συζήτησης σε ήσυχο καφενείο.

Την Άνοιξη του 1976, εγώ έφυγα από τη Θεσσαλονίκη και από τότε δε συνάντησα τον Αύγουστο παρά μόνο σε κάποια Συνέδρια ή Σεμινάρια επιμορφωτικά για εκπαιδευτικούς στην Αθήνα ή αλλού. Εκείνος έμεινε χρόνια πολλά στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αλλά την πανεπιστημιακή σταδιοδρομία του συνέχισε στο Πάντειο και στα Πανεπιστήμια Κρήτης και Πάτρας.

Συγγραφικό έργο του Αύγουστου Μπαγιόνα

Ξεκίνησε βασικά με την Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία, αλλά ασχολήθηκε ουσιαστικά και σοβαρά και με τη Νεότερη και Σύγχρονη Φιλοσοφία, έχοντας όμως αποδεχτεί ως ερμηνευτική αρχή την ιστορικότητα των ιδεών, την ιστορικότητα της Συνείδησης, την άποψη ότι οι κοινωνικές περιστάσεις-συνθήκες οδηγούν την ανθρωπινή σκέψη στις αναζητήσεις και εκφράσεις της, κάτι που ο ερευνητής διαπιστώνει όχι μόνο με την Ιστορία της Φιλοσοφίας, αλλά περισσότερο ίσως με τη Φιλοσοφία της Ιστορίας, για την οποία και έγραψε ο Μπαγιόνας κάποιες πολύ αξιόλογες μελέτες (για τις οποίες και θα επιχειρήσω κάποια ειδική ανάλυση παρακάτω).

Η συγγραφική παρουσία του ήταν συνεχής με αρκετά βιβλία και πολυάριθμα άρθρα σε συλλογικούς τόμους, πρακτικά συνεδρίων, περιοδικά. Επιχειρώ μια πρώτη ενδεικτική καταγραφή.

Δημοσιεύματα του Αύγουστου Μπαγιόνα

Το πρώτο πεδίο φιλοσοφικής έρευνας που απασχόλησε το Μπαγιόνα ήταν βέβαια η Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία, όπως είδαμε παραπάνω. Αργότερα, ή παράλληλα, ασχολήθηκε με τη Νεότερη και Σύγχρονη Φιλοσοφία. Αλλά ανεξάρτητα από το κριτήριο των εποχών φιλοσοφικού λόγου, μπορούμε να διακρίνουμε άλλο κριτήριο των επιλογών του: κριτήριο κοινωνικό, πολιτικό, ιδεολογικό. Έγραψε ποικίλες μελέτες για το φαινόμενο της Δουλείας στην Αρχαιότητα, για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας, για την Ιστορικότητα της Συνείδησης. Και δεν απέφυγε φιλοσοφική προσέγγιση σε πολιτικά ζητήματα, όπως θα φανεί από τίτλους μελετών που καταγράφουμε παρακάτω.

Συστηματική καταγραφή των μελετών του με χρονολογική ή ειδολογική κατάταξη δεν έχουμε. Ούτε είναι εύκολο να επιχειρήσουμε κάτι τέτοιο στα πλαίσια τούτης της μελέτης. Η πληρέστερη καταγραφή που γνωρίζω ως σήμερα έγινε στο πλαίσιο του Εργαστηρίου Ερευνών Νεοελληνικής Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων⁸.

Επιχειρούμε ενδεικτική καταγραφή εδώ με ειδική αναφορά σε θέματα Φιλοσοφίας της Ιστορίας, όπου διαφαίνεται και η πλούσια ιστορική παιδεία του και η βαθυστόχαστη προσέγγισή του στην αντικειμενικότητα της ιστορικής γνώσης, όπως θα φανεί, ελπίζω, με την παρουσίαση δυο συγκεκριμένων μελετών του Μπαγιόνα. Μέσα από την κολυμβήθρα της Ιστορίας αναδύεται η συνείδηση του ανθρώπου, σε αυτή την κολυμβήθρα της κοινωνίας βαφτίζεται και διαμορφώνεται και παράγει ιδέες δημιουργικές.

Ενδεικτική καταγραφή δημοσιευμάτων: βιβλίων, άρθρων σε περιοδικά, εισηγήσεων σε συνέδρια-σεμινάρια, που εκδόθηκαν έπειτα σε συλλογικούς τόμους.

1. *The Idea of Legislation in the Earlier Platonic Dialogues*, (διδακτορική διατριβή), 1966. Είχε δημοσιευτεί και στο περιοδικό «Πλάτων», τεύχη 33-35, το 1965.
2. *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, «Παπαζήσης» 1971.
3. *Η έννοια της Προόδου και η Μεθοδολογία της Ιστορίας*, «Παπαζήσης» 1970.
4. *Η ιστορικότητα της Συνείδησης στη Φιλοσοφία του Γαλλικού Διαφωτισμού*, Θεσσαλονίκη 1974, εκδόσεις «Ολκός».
5. «Η αμφισβήτηση της αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης κατά την περίοδο του ιμπεριαλισμού» («Επιστημονική Σκέψη», τεύχος 18, 1984, σσ. 36-44).
6. *Η Θεωρία της Ιστορίας από το Θουκυδίδη στον Sartre* (Πανεπιστημ. Παράδόσεις, Θεσσαλονίκη, 1980).
7. «Η Αρχαία Σοφιστική και ο θεσμός της δουλείας», περιοδικό «Αθηνά». 68 (1965), σσ. 115-168.
8. «Η Φιλοσοφία της Ιστορίας του Διαφωτισμού» («Διαβάζω», 33, 1994, σσ. 75-78).
9. «Απόψεις για την αντικειμενικότητα της ιστορικής γνώσης», Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, 22 (1991), σσ. 29-41.
10. «Απόψεις για την αντικειμενικότητα της ιστορικής γνώσης», Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, 24, (1991, 276-292).
11. «Η σκέψη του Θουκυδίδη και η σύγχρονη αντίληψη για τη μεθοδολογία της Ιστορίας» (Σεμινάριο 8, 1987, σσ. 56-85).
12. «Κριτήρια αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης» Σεμινάριο 9 (1988), σσ. 22-39
13. «Η ιστορική γνώση σύμφωνα με τον Ε. Π. Παπανούτσο» (στο συλλογικό τόμο / Πρακτικά Συμποσίου *Ε. Π. Παπανούτσος: Παιδαγωγός, Φιλόσοφος*, Ιωάννινα 1987, σσ. 225-252).
14. «Η φιλοσοφία αλλαγή του κόσμου ή του εαυτού μας»; «Αξιολογικά» (1999) 23-36.
15. «Η περί δουλείας θεωρία του Αριστοτέλους», «Αθηνά» 67 (1963-64), σσ. 47-86.
16. «Η Φιλοσοφία του Πλάτωνα και ο Αρχαίος Υλισμός» (στο συλλογικό τόμο / Πρακτικά Συνεδρίου με τον τίτλο *Αρχαίος Υλισμός*, εκδ. του Πολιτιστικού Κέντρου «Δημ. Γληνός» (1985).
17. *Διαλεκτική και Πολιτική στον πρώιμο Μαρξ*, εκδ. του Πανεπιστ. Πατρών, 1997.
18. «Διαλεκτικός Συλλογισμός και Αριστοτελική Ηθική» στο συλλογικό έργο *Αριστοτέλης* (επιμ. Δημ. Ανδριόπουλου), τ. 2ος (1977), σσ. 223-39.

19. Βιβλιοκρισία για το τρίτομο έργο του W.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, «Φιλοσοφία» 3, 1973, σσ. 443-454. Υπόδειγμα παρουσίασης-κριτικής από άτομο που γνώριζε τις πηγές της συγγραφής όσο (ίσως καλύτερα) από τον συγγραφέα της *Ιστορίας της Ελληνικής Φιλοσοφίας* και μπορούσε να διατυπώνει κρίση με γνώση αλλά και σεμνότητα.

Μερικά σχόλια για τον τρόπο σύνθεσης-γραφής του Αύγουστου Μπαγιόνα

1) Το πιο έκδηλο και αξιόλογο και πειστικό / αξιομίμητο χαρακτηριστικό στα κείμενα του Αύγ. Μπαγιόνα ήταν (είναι) η σαφήνεια του λόγου του, η τάση του για διευκρίνιση των εννοιών που χρησιμοποιεί και η ετοιμότητά του για τεκμηρίωση των απόψεων του ή των κρίσεών του με παραθέματα από τους συγγραφείς στους οποίους αναφέρεται, όπως θα φανεί παρακάτω.

2) Ειδικά για τον τρόπο τεκμηρίωσης των θέσεών του με αποσπάσματα από τους συγγραφείς που επικαλείται οφείλω να καταχωρίσω εδώ ένα συγκεκριμένο δείγμα: Ένα άρθρο του Μπαγιόνα έχει τίτλο: «Διαλεκτικός Συλλογισμός και Αριστοτελική Ηθική» (με αριθμό 18 στον παραπάνω πίνακα). Σε αυτή τη μελέτη του συνδέει το διαλεκτικό συλλογισμό (τον οποίο ο Αριστοτέλης αναλύει στα *Τοπικά*⁹ του) με την Ηθική του Αριστοτέλη, που αναλύεται κυρίως στα *Ηθικά Νικομάχεια* και εκφράζεται (η Ηθική) με διαλεκτικό συλλογισμό (όχι αποδεικτικό). Ως αναγνώστης, ένιωσα την ανάγκη να θυμηθώ ή να βρω, να μάθω ένα σαφή ορισμό των δυο μορφών συλλογισμού: τι διαφέρει ο διαλεκτικός από τον αποδεικτικό. Αλλά ο συντάκτης του άρθρου είχε σπεύσει να απαντήσει στην απορία μου άμεσα, με πληροφορίες από τον Αριστοτέλη. Συγκεκριμένα, διευκρινίζει στην επόμενη παράγραφο:

«Όλοι οι συλλογισμοί βέβαια (οι παραγωγικοί) έχουν αφετηρία τους κάποια 'μείζονα' κρίση, τη λεγόμενη 'μείζονα προκείμενη κρίση'».

Υπάρχει όμως ουσιώδης διαφορά ανάμεσα σε μείζονες (γενικές) κρίσεις, όπως: «Όλα τα τρίγωνα έχουν τρεις πλευρές και τρεις γωνίες και άθροισμα γωνιών 180° μοίρες» (όλα δημιουργήματα της λογικής του ανθρώπου είναι υποχρεωτικά και για τη λογική και των διπλανών του) και «όλοι οι άνθρωποι επιθυμούν την ευδαιμονία, όλοι μιλούν για αρετές, όλοι κάνουν λόγο για καλό και για κακό, για δίκιο και άδικο στις σχέσεις τους». Αλλά στο δεύτερο αυτό είδος γενικών κρίσεων ενυπάρχει στοιχείο υποκειμενικότητας, δοξασία των ανθρώπων, «δόξα» υποκειμενική, ό,τι οι άνθρωποι «δοκούν» περί ευδαιμονίας, αρετής, ό,τι αποδέχονται ως «ένδοξα» (δοξασίες). Δηλαδή, η μείζων προκείμενη δε είναι λογικά υποχρεωτική, είναι γνώμη υποκειμενική, όσο και υπεύθυνη. Και ο Μπαγιόνας σπεύδει (στη δεύτερη κιόλας σελίδα του άρθρου του) να φωτίσει το δρόμο για τον αναγνώστη. Γράφει, λοιπόν,

στη δεύτερη σελίδα του άρθρου του (σ. 214 του τόμου): «Διαλεκτικός συλλογισμός είναι ο «εξ ενδόξων συλλογιζόμενος» (δομούμενος). «Ἐνδοξα δε (εἶναι) τα δοκούντα πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς σοφοῖς καὶ τούτοις ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις καὶ ἐνδόξοις»¹⁰. Συνεπώς, ο διαλεκτικός συλλογισμός ξεκινάει από γενικά παραδεκτές αντιλήψεις ή απόψεις, τις οποίες δέχονται όλοι ή οι περισσότεροι ή οι σοφοί και από τους σοφούς όλοι ή οι περισσότεροι ή οι πιο φημισμένοι και γνώριμοι (αναγνωρισμένοι και σεβαστοί).

Με αυτόν το συλλογισμό (τον διαλεκτικό βέβαια), που δεν είναι λογικά δεσμευτικός, συνδέεται η «προαίρεσις» (= επιλογή) του ανθρώπου (και η ελευθερία) του διαλογιζόμενου ανθρώπου. Δηλαδή, ο διαλεκτικός υλισμός δε δεσμεύει τη σκέψη του ανθρώπου, την ελευθερώνει για διάλογο, ανταλλαγή απόψεων για ωριμότερη σκέψη... Και ολοκληρώνει το άρθρο του ο Μπαγιόνας με πολλές δεκάδες παραθεμάτων-παραπομπών σε αριστοτελικά κείμενα και μόνο δυο-τρεις παραπομπές σε συγγράμματα σύγχρονων ερευνητών το αριστοτελικού έργου.

β. Δημοσιεύματα για τον Αύγουστο Μπαγιόνα μετά το θάνατό του

1. Γιάννης Πλάγγεσης και Θεόπη Παρισάκη, αναπληρωτής καθηγητής / αναπληρώτρια καθηγήτρια Ιστορίας της Φιλοσοφίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, έγραψαν: *Αύγουστος Μπαγιόνας (1931-2005)*, στο περιοδικό «Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση», τόμος 22, τεύχος 66, Σεπτέμβριος 2005, σσ. 317-19.

«Ο Αύγουστος Μπαγιόνας ως φιλόσοφος είχε θέσει τρεις προτεραιότητες:

- α) Το αίτημα για μια ιστορική κατανόηση του φιλοσοφικού στοχασμού,
- β) Το αίτημα για κοινωνική και πολιτική μεταβολή στην κατεύθυνση μιας ορθολογικά συγκροτημένης κοινωνίας,
- γ) Το αίτημα για μια ορθολογική προσέγγιση του πραγματικού»...

«... Υπερασπίστηκε τη θέση ότι η φιλοσοφία δεν μπορεί να κατανοηθεί ανεξάρτητα από την ιστορία της και ότι η ιστορικότητα της φιλοσοφίας είναι ουσιαστικός προσδιορισμός της».

2. Παναγιώτη Νούτσου, επιφυλλίδα στο «Βήμα» («Νέες Εποχές») 9-10-2005: «Μνήμη Αύγουστου Μπαγιόνα», § 7: «Μελετώντας ο Μπαγιόνας ενότητες της Ιστορίας των Ιδεών είχε συχνά την ευκαιρία να προβαίνει σε συστηματικότερες θεωρήσεις για την Επιστημολογία... ιδίως της Ιστορίας...».

3. Η Επιτροπή έκδοσης του περιοδικού «Φιλοσοφία και Παιδεία» της ΕΚΔΕΦ (Ένωσης καθηγητών για την προαγωγή της Φιλοσοφίας στη Δευτεροβάθμια

Εκπαίδευση), με Πρόεδρο τον κ. Σπύρο Μοσχονά, αφιέρωσε το τεύχος 43 (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2007) στον αείμνηστο καθηγητή Αύγουστο-Κωνσταντίνο Μπαγιόνα. Σε αυτό το τεύχος έχουν περιληφθεί τα εξής άρθρα;

- α.) Σπύρου Γ. Μοσχονά, «Ο φιλόσοφος ευπατρίδης» σσ. 3-4).
- β.) Βασίλη Α. Κύρκου, «Για τον Αύγουστο-Κωνσταντίνο Μπαγιόνα».
- γ.) Κώστα Ε. Μπέη, Μνήμη Αύγουστου-Κωνσταντίνου Μπαγιόνα» με κύρια αναφορά στην άποψη του Μπαγιόνα για το έργο του ιστορικού: «να αφηγείται και να εξηγεί τα γεγονότα», όχι να αξιολογεί ηθικά (σσ. 10-13).
- δ.) Βασίλη Κ. Νούλα, «Πρόοδος και Μέθοδος στο φιλοσοφικό στοχασμό του Αύγ. Μπαγιόνα», με αναφορά στο έργο του: *Η έννοια της Προόδου και η Μεθοδολογία της Ιστορίας* (Αθήνα 1970).
- ε.) Φίλιππου Νικολόπουλου, Καθηγητή της Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Ινδιανάπολης, «Αναφορές, αναμνήσεις, παρακαταθήκες από το ριζοσπάστη καθηγητή Φιλοσοφίας Αύγουστο Μπαγιόνα».
Από το κείμενό του αντιγράφω μια χαρακτηριστική παράγραφο, που αποτελεί, νομίζω, απάντηση σε πολλές ασυμβίβαστες κρίσεις για τις πολιτικές πεποιθήσεις του Μπαγιόνα. Γράφει σχετικά ο Φ. Νικολόπουλος (σ. 19): «Το κριτικό του πνεύμα στεκόταν με σοβαρές επιφυλάξεις και για το πολιτικό στερέωμα, στο οποίο πίστευε ότι η Αριστερά έπρεπε να δώσει το δικό της στίγμα, που θα άνοιγε νέους δρόμους. Όμως και γι' αυτόν το χώρο αισθανόταν απογοητευμένος... (Γιατί) ο Μπαγιόνας πίστευε ακράδαντα στο ορθολογικό στοιχείο της μαρξιστικής θεώρησης, όταν αναλάμβανε να την υπερασπιστεί...». Και παραπέμπει ο Φ. Νικολόπουλος σε κείμενο του Μπαγιόνα γραμμένο ή δημοσιευμένο το 1977 (*Διαλεκτική και Πολιτική στον Πρώιμο Μαρξ, Εισαγωγή*).
- στ.) Γιώργου Ηλιόπουλου, «Αύγουστος Μπαγιόνας και η Αριστοτελική Διαλεκτική». Από το κείμενο του Γ. Ηλιόπουλου μεταφέρω: «Ο Αύγουστος Μπαγιόνας διακρινόταν από ένα βαθύ και μόνιμο ενδιαφέρον για την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, το οποίο... απέδωσε συγκεκριμένους και αξιοσημείωτους συγγραφικούς και ερευνητικούς καρπούς».
Θυμίζω με την ευκαιρία ότι ο Μπαγιόνας πρωτοστάτησε στην προσπάθεια αποκατάστασης της αρχαίας Σοφιστικής δημοσιεύοντας το 1965 σχετικό άρθρο για το πώς οι Σοφιστές έκριναν τη δουλεία και διακήρυξαν το φυσικό δικαίωμα του ανθρώπου για ελευθερία. (Στον ίδιο δρόμο έρευνας-ερμηνείας εκείνο τον καιρό πορευόταν ο Αγησίλαος Ντόκας¹¹ μέσα σε κλίμα αντιπαράθεσης προς την «ακαδημαϊκή» φιλοσοφική παιδεία της εποχής εκείνης.
- ζ.) Δημ. Τζωρτζόπουλος, «Ο Hegel στο έργο του Μπαγιόνα» (σσ. 26-28): «Ο Μπαγιόνας ανήκει μάλλον σε εκείνους τους διανοούμενους που επέ-

λεξαν να εκφραστούν μαρξιστικά, αλλά δεν απώλεσε τη φρεσκάδα της εγγελιανής ορθολογικότητας και την ευαισθησία της ζωντανής σκέψης... δε δίστασε να αντιπαρατεθεί στους καρνάβαλους ανερμάτιστους διανοούμενους της εποχής του» (σ. 27).

η). Γραμματικής Αλατζόγλου-Θέμελη, «Μήπως είναι η Ιστορία «ανωφελές διήγημα»; (σσ. 29-32).

Από τη σκοπιά μου (που αφιέρωσα όλα τα χρόνια των σπουδών και μελετών μου στην Ιστορία και τη Φιλοσοφία της Ιστορίας)¹² βρήκα ιδιαίτερα ενδιαφέρον το κείμενο με το οποίο η κ. Αλατζόγλου-Θέμελη τίμησε τη μνήμη του Αύγουστου Μπαγιόνα, γιατί εκείνος είχε περισσή γνώση Ιστορίας και έγραψε περισπούδαστα κείμενα βασισμένα σε αυτήν για κατανόηση του φιλοσοφικού στοχασμού. [Θυμίζω δυο συναφείς τίτλους εργασιών του Μπαγιόνα:

Ιστορικότητα της Συνείδησης στη Φιλοσοφία του Γαλλικού Διαφωτισμού (Θεσσαλονίκη, «Ολκός», 1974) και

«Κριτήρια αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης» (εισήγηση σε σεμινάριο εκπαιδευτικών, δημοσιευμένη στο *Σεμινάριο 9 της ΠΕΦ*, 1988)].

Επειδή αυτή η πτυχή της παιδείας και συγγραφικής επίδοσης του Αύγ. Μπαγιόνα δεν έχει επαρκώς προβληθεί, θεώρησα καλό να πάρω ως αφετηρία τις παρατηρήσεις της κ. Αλατζόγλου-Θέμελη (του κ. Πλάγγεση και του κ. Νούτσου) και να επιχειρήσω σε χωριστή παράγραφο ανάλυση του άρθρου του Αύγ. Μπαγιόνα, το οποίο μνημόνευσα πιο πάνω. Με αυτό το σκεπτικό οφείλω πρώτα να ευχαριστήσω την κ. Αλατζόγλου-Θέμελη για την εύστοχη επισήμανσή της.

γ'. Για την ενασχόληση του Αύγ. Μπαγιόνα με θέματα Φιλοσοφίας της Ιστορίας, ειδικά για το πρόβλημα της Αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης

Ο λόγος που ασχολούμαι ειδικά με αυτό το πεδίο στοχασμού του Αύγουστου Μπαγιόνα είναι ευνόητος: έχει γράψει κάποια κείμενα σύντομα, αλλά περισπούδαστα (αρχικά εισηγήσεις σε σεμινάρια εκπαιδευτικών), τα οποία αποκαλύπτουν ταυτόχρονα βαθυστόχαστη εκ μέρους του προσέγγιση και απροσδόκητα για φιλοσόφους επιτυχημένη ιστορική τεκμηρίωση, που μόνο από ειδικούς ιστορικούς μπορεί κανείς να την προσδοκά, όπως θα φανεί με παράδειγμα παρακάτω.

Παραθέτω κάποιους τίτλους (τέτοιων) συναφών δημοσιευμάτων του:

«Η σκέψη του Θουκυδίδη και η σύγχρονη αντίληψη για τη μεθοδολογία της Ιστορίας» (Π.Ε.Φ. «Σεμινάριο 8», 1984, σσ. 56-85 (1988)).

«Η αμφισβήτηση της αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης κατά την περίοδο του “ιμπεριαλισμού”» («Επιστημονική Σκέψη», τ. 18, Μάρτης 1984, σσ. 36-44).

Θυμίζω και τον τίτλο ενός βιβλίου του: *Ιστορικότητα της Συνείδησης στη φιλοσοφία του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού*. (Αθήνα, 1978).

Από αυτά και ίσως και από άλλα κείμενα του Μπαγιόνα 3 ή 4 συνάδελφοι, που έγραψαν άρθρα για το έργο του, τα οποία και μνημόνευσα πιο πάνω, επισήμαναν και τα εξής για τον τρόπο σκέψης του:

Ο Γιάννης Πλάγγεσης και η Θεόπη Παρισάκη παρατήρησαν: «Ο Μπαγιόνας είχε θέσει ως αίτημα (α') μια ιστορική κατανόηση του φιλοσοφικού στοχασμού»... (σ. 318).

Η Γραμματική Αλατζόγλου-Θέμελη άρχισε το άρθρο της (σ. 29) με την επισήμανση ότι για τον Μπαγιόνα η *Φιλοσοφία της Ιστορίας* ουσιαστικά ερευνά δυο προβλήματα διαφορετικά:

- Την *Ιστορία* ως πράξη, δράση, έργο του Ανθρώπου (κίνητρα, σκοποί, παράγοντες, ίσως και νόμοι της ιστορικής πορείας)...γεγονότα (το ιστορικό γίνεσθαι).
- Την *Ιστορία* ως γνώση εκ των υστέρων, για όσα έγιναν στο παρελθόν και αφήγηση (ζήτημα γνωσιολογικό).

Παίρνοντας ως αφορμή τις παρατηρήσεις αυτές τώρα θυμίζω και άρθρο του Μπαγιόνα με τον τίτλο:

«Κριτήρια αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης», (Σεμινάριο 9, 1989, σσ. 22-39).

Είναι γνωστό από τα χρόνια τα παλιά ότι οι ίδιοι οι ιστορικοί επισήμαναν υποκειμενισμό με έκδηλα συναισθηματικά στοιχεία και στην πρώτη αφήγηση ιστορίας από εκείνους που έδρασαν και ενδεχόμενα στη θεωρούμενη υπεύθυνη αφήγηση των ιστορικών.

Ο Ηρόδοτος στην πρώτη παράγραφο των *Ιστοριών* του αναλαμβάνει ή υπόσχεται να αφηγηθεί «και δι' ην αιτίην επολέμησαν» (οι Πέρσες και οι Έλληνες το α' μισό του 5ου αι. π.Χ.). Αποδέχεται ότι δεν είχαν καν ομολογήσει την αιτία της σύγκρουσής τους... ή αυτά που έλεγαν δεν ήταν αξιόπιστα.

Και ο Θουκυδίδης σαφέστατα ομολογεί ότι: «χαλεπόν ευρείν την αλήθειαν», διότι «οι παρόντες τοις έργοις εκάστοις (ερωτώμενοι) ου τα αυτά περί των αυτών έλεγον, αλλ, ως εκατέρων τις ευνοίας ή μνημης έχοι» (*Ξυγγραφή*, Α' 20-22) (= εκείνοι που ήταν παρόντες σε γεγονότα, όταν τους ρωτούσε ο ιστορικός τι είδαν – άκουσαν – έπραξαν, για τα ίδια που τα είχαν ζήσει έδιναν διαφορετική αφήγηση-

εικόνα, ανάλογα με τη συμπάθεια που είχαν για τις δυο πλευρές αντιπάλων και ανάλογα με το τι θυμούνταν). Δηλαδή απαντούσαν με υποκειμενισμό, συγκινησιακά ή συμφεροντολογικά φορτισμένοι με συμπάθειες-αντιπάθειες.

Ο Μπαγιόνας, με τον τίτλο της εισήγησής του υπόσχεται ότι επιχειρεί να καταγράψει «Κριτήρια αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης». Τόλμημα; αυτοπεποίθηση; επιστημονική εντιμότητα; Πάντως, γράφει με επίγνωση ότι το έδαφος είναι ολισθηρό και καταγράφει πιθανά ολισθήματα για περισσή προσοχή.

«Η γνώση μπορεί να πάρει τη μορφή εικόνων και παραστάσεων, που διατηρούνται στη μνήμη και αναπλάθονται με τη φαντασία»... όπως συμβαίνει συχνά με «Απομνημονεύματα», στα οποία κυριαρχεί (συχνά) το συγκινησιακό στοιχείο, όπως αυτά του Μακρυγιάννη» (σσ. 22-23).

«Η ιστορική γνώση, εφόσον είναι επιστημονική, υπόκειται σε μεθοδικό έλεγχο... για επαλήθευση ή διάψευση...» (σ. 23).

Κατά συνέπεια, «οι ανασυνθέσεις (αφηγήσεις) των ιστορικών είναι ή γίνονται αντικειμενικές, όταν αποδίδουν, όσο γίνεται πιο ολοκληρωμένα, τα αίτια, τις προθέσεις, τις μορφές διαδοχής ή εξέλιξης των ανθρώπινων πράξεων σε σχέση με το κοινωνικό πλαίσιο, τις συνθήκες και τους παράγοντες που τους επηρέασαν» (σ 24).

Στην ιστορική αφήγηση προϋπόθεση επιστημονική είναι το «κριτήριο της αληθείας» (σ. 25) «σύμφωνα με το οποίο μία κρίση ή μία πρόταση (θεωρείται ή) είναι αληθινή, όταν αποδίδει τις ιδιότητες και τις σχέσεις του αντικειμένου στο οποίο αναφέρεται...»

Οι πληροφορίες ή προτάσεις-κρίσεις, που περιλαμβάνονται σε μία ιστορική αφήγηση αληθινή και αξιόπιστη, είναι ανάγκη «να βρίσκονται σε σχέση λογικής συνοχής μεταξύ τους»¹³. «Για παράδειγμα ο ιστορικός του πολέμου 1940-41 δεν μπορεί να είναι αντικειμενικός, όταν υποστηρίζει ότι οι οπαδοί του ΚΚΕ αποφάσισαν να αντισταθούν κατά του Άξονα (Γερμανών, Ιταλών...) μόνο μετά την εμπλοκή της ΕΣΣΔ στον πόλεμο (22 Ιουνίου 1941), ενώ ταυτόχρονα γνωρίζει ότι ο Μιλτιάδης Πορφυρογένης, στέλεχος του ΚΚΕ που δραπέτευσε από το νησί της εξορίας του το Μάη του 1941, (με άρθρο του σε τοπική εφημερίδα των Χανίων στις 25 του Μάη 1941) καλούσε όλους τους Έλληνες... και φυσικά τους συντρόφους του σε αντίσταση εναντίον των εισβολέων κατακτητών» (και είχε προηγηθεί ανάλογη επιστολή-προτροπή του Ζαχαριάδη δημοσιευμένη σε εφημερίδες της Αθήνας από τις αρχές του Ελληνοϊταλικού Πολέμου, 30 Οκτωβρίου 1940).

[Δηλαδή –προσθέτω ως αναγνώστης του κειμένου του Μπαγιόνα– ο Πορφυρογένης παρότρυνε τους συντρόφους του για Αντίσταση ολόψυχη κατά των Χιτλερικών ένα μήνα πριν εκδηλωθεί η επίθεση κατά της ΕΣΣΔ στις 22 Ιουνίου 1941, άρα το κίνητρό του δεν ήταν η συμπάθειά του για την ΕΣΣΔ, αλλά ο πατριωτισμός του, ανεξάρτητα από το ότι ιδεολογικά συνέβαινε να είναι αφοσιωμένος στη μόνη τότε σοσιαλιστική χώρα του πλανήτη].

Εξάλλου, από τον καιρό του Βολταίρου (*Δοκίμιο για τα ήθη και το πνεύμα των εθνών*) και άλλων στοχαστών (του 19ου αιώνα) και νεότερων (του κύκλου των *Annales*, 1930 και μετά) έχει πολύ διευρυνθεί η έννοια της ιστορικής πηγής (σσ. 27-28). «Η πηγή έπαψε να ταυτίζεται με τη σκόπιμη και συνειδητή μαρτυρία ενός αυτόπτη μάρτυρα που θέλει να μη λησμονηθούν όσα «έζησε» ο ίδιος...» [...] «Πηγές είναι και οι ακούσιες παραδοχές», που έγραψαν οι γερμανικές αρχές Κατοχής προς τη χιτλερική πατρίδα τους και ομολογούσαν ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ήταν «οι πιο επικίνδυνοι αντίπαλοί τους στην κατεχόμενη Ελλάδα»¹⁴... «Η αντικειμενικότητα δεν είναι ανέφικτη, αλλά και δεν εξασφαλίζεται μόνο με την επιβεβαίωση μιας πληροφορίας από κάποια γραπτή πηγή» (σ. 28). Φιλική, μπορεί να θεμελιωθεί και σε πηγή εχθρική και φαινομενικά άσχετη.

Σε άλλο σημείο της εισήγησής του (σσ. 29-30), διευκρινίζει ο Μπαγιόνας την έννοια της παράδοσης-των παραδόσεων μιας κοινωνίας, που επηρεάζουν τη διαμόρφωση των συνειδήσεων και τη συμπεριφορά των ατόμων-ομάδων μπροστά σε σοβαρά προβλήματά τους. Θυμίζει την αναφορά του Κολοκοτρώνη, όταν μιλούσε στον άγγλο ναύαρχο Hamilton και του είπε ότι «ο αγώνας των κλεφτών αποτελεί συνέχεια του αγώνα του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου» (1453)¹⁵.

Φαινομενικά το στοιχείο της ασυνέχειας στην ιστορική εξέλιξη εκπροσωπείται από την ιστορία των γεγονότων, που συνήθως συνδέονται με ατομικές αποφάσεις και πράξεις (σ. 31), αλλά η αντικειμενική ιστοριογραφία προϋποθέτει ότι και τα γεγονότα ασυνέχειας εντάσσονται στην κοινωνική ιστορία, όπου δρουν και διαμορφώνονται τα άτομα και οι θεσμοί συνέχειας. Στην ουσία, οι έννοιες της συνέχειας (θεσμοί) και της ασυνέχειας (τα επιμέρους γεγονότα) συνυφαίνονται και αμοιβαία επηρεάζονται (σ. 32). Λογουχάρη, η διάβαση του Ρουβίκωνα (από τον Καίσαρα) παρά την θεσμοθετημένη απαγόρευση, φαίνεται μεμονωμένο γεγονός ασυνέχειας με απόφαση του Καίσαρα, αλλά η ίδια η απόφαση σχετίζεται με θεσμό συνέχειας (την απαγόρευση), που είχε διαμορφωθεί από τη ρωμαϊκή Σύγκλητο, για να προστατεύει τη συνέχεια της Δημοκρατίας από δικτατορικές αποφάσεις μεμονωμένων ατόμων-στρατηγών, όταν γύριζαν στη Ρώμη από επιτυχημένες εκστρατείες, επικεφαλής ισχυρών στρατευμάτων.

Με πολύ ακριβή τεκμηρίωση διευκρινίζει ο Μπαγιόνας μια παρεξηγημένη κρίση-σύγκριση του Αριστοτέλη, όπου ο αρχαίος σοφός είχε συγκρίνει τον ιστορικό με τον τραγικό ποιητή γράφοντας: «τον μεν τα γενόμενα λέγειν, τον δε οία αν γένοιτο. Διό και φιλοσοφώτερον και σπουδαιότερον ποίησις ιστορίας εστί· η μεν γαρ ποίησις μάλλον το καθόλου λέγει, η δε ιστορία το καθ' έκαστον», (Αριστοτέλης, *Περί Ποιητικής*, 1451b 1-3)¹⁶. Η σύγκριση του Αριστοτέλη δεν είναι μειωτική για την Ιστορία, είναι απλά ταξινομητική: η ποίηση μπορεί να αναφέρεται στην πραγματικότητα γενικευτικά¹⁷ (εκφράζει το καθόλου), η ιστορία αφηγείται συγκεκριμένα περιστατικά (ειδικά). Αργότερα ο Πολύβιος¹⁸ παρατήρησε ότι το μεγάλο

τλεονέκτημα της Ιστορίας έγκειται στο ότι ερευνά και αφηγείται την αλήθεια και με αυτή την προσφορά της (προβολή της αλήθειας από το παρελθόν) μπορεί να διδάξει τον άνθρωπο να κατανοεί και να εκτιμά πιο σωστά όσα συμβαίνουν γύρω του στο παρόν το δικό του, άρα προσφέρει παιδεία χρήσιμη προβάλλοντας την κλήθεια των γεγονότων.

Πάντως, στην ιστορική αφήγηση διαπιστώνουμε ότι υπάρχει η τάση γενικευτικών κρίσεων (γενικευτικών ως προς το νόημα, έστω κι αν η διατύπωση φαινομενικά γίνεται σε ενικό αριθμό), όπως λ.χ. η φράση του Θουκυδίδη: «βίαιος διδάσκαλος πόλεμος» (ο πόλεμος ως ατμόσφαιρα και πράξη βίας εθίζει τους ανθρώπους στη βία, τους διδάσκει τη χρήση βίας) ή μια διαπίστωση της εποχής μας: «σε καιρό πολέμου η ιδιωτική ζωή των ανθρώπων γίνεται δύσκολη». Τέτοιες εκφράσεις, γενικευτικές ως προς το νόημα, δίνουν την εντύπωση νόμου (σ. 34). Η έννοια όμως του ιστορικού νόμου δεν εγκλείει την αναγκαιότητα φυσικού νόμου, όπου το αίτιο (π.χ. η βροχή) οδηγεί κατ' ανάγκη σε αντίστοιχο αποτέλεσμα (φυσικό πότισμα του εδάφους με τόση ποσότητα υδάτων, όση ακριβώς έπεσε από τα σύννεφα, ανεξάρτητα αν έχουμε εμείς την πρακτική δυνατότητα να τη μετρήσουμε). Οι νόμοι της Ιστορίας όμως νοούνται ότι λειτουργούν κατ' αναλογία προς ό,τι γνωρίζουμε από το παρελθόν. Με αυτό το νόημα μπορεί κάποιος να πει: «σε έναν εμφύλιο πόλεμο μπορεί και αδέρφια να σκοτώνονται μεταξύ τους» (ενώ ταυτόχρονα εύχεται να μη συμβεί κάτι τέτοιο).

Ως προς τη γλώσσα που χρησιμοποιεί ο ιστορικός, ο Μπαγιόνας θυμίζει (σσ. 34-35) ειδικούς ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με το θέμα (Wygotsky, Luria, E. Gellner...) και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η γλώσσα «αποτελεί βέβαια εργαλείο ή στήριγμα για τη σκέψη, η οποία όμως μπορεί να το χρησιμοποιήσει με πολλή ελευθερία, ανάλογα με τις επιδράσεις που δέχεται και τις εμπειρίες που σχηματίζει ο σκεπτόμενος άνθρωπος, ο οποίος ποτέ δεν αντανακλά παθητικά τις επιδράσεις του περιβάλλοντός του». Και θυμίζει με υποσημείωση (στη σ. 34) μία επιγραμματική διατύπωση του Gellner: «Thought is not bound by any of the Language games it employs (= «Η σκέψη δεν περιορίζεται ποτέ από τα γλωσσικά παιχνίδια που χρησιμοποιεί»).

Και δεν παραλείπει ο Μπαγιόνας να θυμίσει το ότι η ιστοριογραφία επηρεάζεται από την ιδεολογία του αφηγητή, για να καταλήξει στην παρατήρηση ότι: «Η συντηρητική ιδεολογία πολτοποιεί το ιστορικό γίνεσθαι, π.χ. ταυτίζοντας «Ελληνικότητα» και «Ορθοδοξία» και «αναχωρητισμό», μόνο όταν εκφράζεται με πανοραμικές θεωρήσεις της Ιστορίας, προς τις οποίες είναι επιρρεπής η επίσημη διάνοηση του τόπου μας, αρτηριοσκληρωτική ή εικονοκλαστική» (σ. 36).

Τελικά, παρουσιάζει ο Μπαγιόνας τη λεγόμενη ολιστική μέθοδο γράφοντας: «προϋπόθεση για την αντικειμενικότητα της ιστορικής γνώσης είναι η ολιστική προσέγγισή της. Η παρατήρηση αυτή δεν ισχύει μόνο για την κοινωνική ιστορία

(των θεσμών και ποικίλων κοινωνικών σχέσεων) αλλά και για την ιστορία των μεμονωμένων γεγονότων» (σ. 37).

«Το συμπέρασμα αυτό είναι συνυφασμένο με την παρατήρηση ότι ο καθορισμός των όρων αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης δεν μπορεί να κριθεί ανεξάρτητα από την εξέλιξη της ίδιας της ιστοριογραφίας» (σ. 38) και τις εμπειρίες του ίδιου του ιστορικού... Η έρευνά του σε πολλές περιπτώσεις τροποποιεί και περιορίζει ή ακυρώνει την επίδραση των ιδεολογικών παραδοχών του» (λογουχάρη σχετικά με τους παράγοντες της ιστορικής πορείας)...

Ακροτελεύτια παράγραφος της εισήγησης/άρθρου του Μπαγιόνα για τα «Κριτήρια της αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης» είναι η ακόλουθη (σ. 39):

«Από την αλληλεξάρτηση θεωρίας και ιστοριογραφικής πρακτικής προκύπτει ότι η αντικειμενικότητα της ιστορικής γνώσης δεν είναι ούτε οριστικά δεδομένη ούτε εκ προοιμίου ανέφικτη. Μπορεί να πραγματοποιηθεί κατά προσέγγιση, όταν έχει συντελεστεί η κατάλληλη προεργασία, γιατί υπάρχει συνέχεια στην εξέλιξη της ιστοριογραφίας, η οποία δεν είναι απόλυτα «επαναστατική». Θα ήταν δυνατό να λεχθεί ότι η αντικειμενικότητα της ιστορικής γνώσης πραγματοποιείται κατά προσέγγιση ανάλογα, βέβαια, με τις κοινωνικές συνθήκες, που άλλοτε παρεμποδίζουν, άλλοτε ευνοούν την αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας. Από την άποψη αυτή είναι απαραίτητη μια κοινωνιολογία της ιστοριογραφίας, πληρέστερη και συστηματικότερη από ό,τι έγινε μέχρι σήμερα.»

Από το άλλο άρθρο του Μπαγιόνα που αναφέρεται στο φαινόμενο της «Αμφισβήτησης της αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης κατά την περίοδο του ιμπεριαλισμού»¹⁹ μεταφέρω μόνο δυο χαρακτηριστικές παραγράφους: μία επισημάνση αντι-ιστορικής σκέψης σε μέρες ιμπεριαλισμού και μια διατύπωση επιστημονικής / φιλοσοφικής σοβαρότητας του στοχαστή συγγραφέα, για τον οποίο γράφτηκε το άρθρο τούτο:

... «Από τη βουλησιοκρατική (ιμπεριαλιστική) αυτή ερμηνεία της ιστορίας προκύπτει ότι και η ιστοριογραφία πρέπει να υπηρετεί την «αποστολή», δηλαδή τα συμφέροντα του «περιούσιου λαού». Παράδειγμα τέτοιας αντίληψης για την ιστοριογραφία εξέφραζαν παλιά γαλλικά σχολικά βιβλία ιστορίας, ιδιαίτερα η «Ιστορία της Γαλλίας σε αφήγηση για τα παιδιά» (του Ε. Λαβίς), τα οποία (βιβλία) παρυσιάζουν τις αποικιακές κατακτήσεις της Γαλλίας ως εκπλήρωση πολιτιστικής αποστολής»! (Δικό μου το θαυμαστικό, υποθέτω και δικό σας).

[Θυμίζω κάτι ανάλογο από αμερικανό συγγραφέα πολιτικό και κριτή της εξωτερικής πολιτικής της χώρας του τον καιρό του βιετναμικού. Ο J. William Fulbright έγραψε βιβλίο με τον τίτλο: *The Arrogance of Power*²⁰. Από τη σελίδα 18 αντιγράφω: «Σύμφωνα με εξομολόγηση του Προέδρου Mc Kinley, ο θεός του παράγγειλε ότι ήταν χρέος των Η.Π.Α. να εκχριστιανίσουν τους κατοίκους των Φιλιππίνων

νήσων»! (Δηλ. να κατακτήσουν τις Φιλιππίνες αυτοί που εφάρμοζαν για τα μέρη τους το Δόγμα Μονρόε)! Αυτά γίνονταν το 1894 όταν ο McKinley ήταν Πρόεδρος των Η.Π.Α....]

Ο Μπαγιόνας κλείνει το άρθρο του με τα ακόλουθα (σελ. 44):

«Η πρόοδος της ιστορικής γνώσης προς την αντικειμενικότητα είναι συνυφασμένη με τη συνειδητοποίηση της αρχής ότι το ατομικό δεν μπορεί να απομονωθεί από το συλλογικό. Η αρχή αυτή ισχύει τόσο για τον ιστορικό, του οποίου η δραστηριότητα είναι κοινωνική, όπως κοινωνικό φαινόμενο είναι και η ιστοριογραφία, όσο και για το αντικείμενό του, την πραγματική ιστορική εξέλιξη, που είναι και αυτή κατά κύριο λόγο φαινόμενο κοινωνικό».

Όσο για το άρθρο: «Η σκέψη του Θουκυδίδη και η σύγχρονη αντίληψη για τη μεθοδολογία της Ιστορίας»²¹ είναι μοναδικό σε βαθύνοια και τεκμηρίωση με παράθεση επιγραμματικών αποσπασμάτων από τη συγγραφή του μεγάλου ιστορικού.

Τα δυο άρθρα του Μπαγιόνα, που αναφέρονται στη δυνατότητα/αδυναμία αντικειμενικότητας της ιστορικής γνώσης είναι περισπούδαστα για ποικίλους σοβαρούς λόγους:

- α. Κάνει από την αρχή σαφέστατη διάκριση των δυο σημασιών του όρου ιστορία:
 - ιστορία είναι όλες οι ανθρώπινες πράξεις που συνιστούν όλη την ανθρωπινή δραστηριότητα στο παρελθόν,
 - ιστορία είναι η γνώση που προσφέρουν οι ιστοριογράφοι με την αφήγησή τους για τη δραστηριότητα των ανθρώπων.
- β. Διερευνά συστηματικά τη δυνατότητα αντικειμενικότητας της ιστορικής έρευνας–ερμηνείας–αφήγησης.
- γ. Ανασκευάζει πολύ πειστικά την άποψη εκείνων που κατά καιρούς αρνήθηκαν τη δυνατότητα αντικειμενικότητας της ιστοριογραφίας για λόγους κοινωνικής ιδεολογίας και αντίστοιχης πολιτικής σκοπιμότητας.
- δ. Χρησιμοποιεί για κάθε παράγραφο του πολύ προσφυή παραδείγματα με εκπληκτική άνεση – ποικιλία από την εποχή του Θουκυδίδη ως τις μέρες μας.
- ε. Επισημαίνει εύστοχα και αποκαλύπτει διακριτικά τα υποκειμενικά/ιδεολογικά κίνητρα/κριτήρια εκείνων που κατά καιρούς αρνήθηκαν τη δυνατότητα αντικειμενικότητας της ιστορικής έρευνας–ερμηνείας–αφήγησης.

Μέσα από τα δυο αυτά κείμενα φιλοσοφίας της Ιστορίας διαφαίνεται, νομίζω, ευδιάκριτη η πολιτική ιδεολογία²² του Μπαγιόνα, η οποία πάντως δε φαίνεται να επηρεάζει την επιστημονική του σκέψη αρνητικά ή ανασχετικά, αλλά μάλλον ενισχύει την επιστημονική του εντιμότητα και ευθυκρισία.

Σημειώσεις

1. Οφείλω ευχαριστίες στον καθηγητή κ. Πλάγγεση, ο οποίος μου προμήθευσε μια φωτοτυπία του Υπομνήματος, όταν του είπα τηλεφωνικά ότι ανέλαβα να γράψω κάτι για το Αφιέρωμα της «Ουτοπίας» στη μνήμη του Αύγουστου Μπαγιόνα.
2. Μετά το πέρας των σπουδών του στη Γαλλία υπηρέτησε κάποιο διάστημα εκεί ως εκπαιδευτικός σε Λύκειο της χώρας εκείνης.
3. Reader είναι (ή ήταν) βαθμίδα πανεπιστημιακού δασκάλου στη Βρετανία.
4. Πρόκειται για το σημερινό Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
5. Supervisor λέγεται ο επόπτης μεταπτυχιακών σπουδών.
6. Head of the Department λέγεται ο κοσμήτορας.
7. Ήταν το θέμα της διδακτορικής διατριβής του στο Εδιμβούργο, αρχές της δεκαετίας του 1960.
8. http://www.kenef.phil.uoi.gr/dynamic/auth_books.php?
9. Θυμίζω: ετυμολογικά Τοπικά = κοινοί τόποι, κοινοτοπίες ή υποκειμενικές δοξασίες, από το δοκεί μοι (= μου φαίνεται, νομίζω υποκειμενικά).
10. Αριστοτέλης, *Τοπικά* (Κοινοί Τόποι που πρεσβεύουν οι άνθρωποι), βιβλίο Α', κεφ. 1.
11. Με το έργο του: *Αρχαίος Ελληνικός Διαφωτισμός* (Σοφιστική).
12. Ενδεικτικά θυμίζω Εισήγηση-άρθρο μου με τον τίτλο *Φιλοσοφία της Ιστορίας* στο περιοδικό της Π.Ε.Φ. «Σεμινάριο», τ. 6ο.
13. Θυμίζω μια συναφή διατύπωση του Πλάτωνα (Θεαίτητος, § 201-202): 'Εστιν ουν επιστήμη δόξα αληθής μετά λόγου.
14. Ο Μπαγιόνας θυμίζει σχετικές έρευνες-μελέτες του Β. Μαθιόπουλου, π.χ. «Δεκέμβρης του 1944».
15. Και παραπέμπει στα «Απομνημονεύματα» του Κολοκοτρώνη, εκδ. «Ωκεανίδα» 1983, σ. 178.
16. (= Ο ένας αφηγείται αυτά που έγιναν, ο άλλος τα παρουσιάζει έτσι που ίσως είναι δυνατό ή ευκαταίο να γίνουν).
17. Ενδεικτικά θυμίζω λίγους στίχους από το α' στάσιμο (τραγούδι του χορού) της *Αντιγόνης* του Σοφοκλή, μεταφρασμένους: «Του κόσμου από τα θάματα / δεν είναι τίποτε άλλο / που να'ναι σαν τον άνθρωπο / περήφανο, μεγάλο...». Ύμνος για τον άνθρωπο (σε ενικό αριθμό με κριτήριο το γραμματικό τύπο) που αναφέρεται γενικά στο ανθρώπινο είδος.
18. Πολύβιου, *Ιστοριών* Β' 56, 11-12.
19. Περιοδικό «Επιστημονική Σκέψη», τεύχος 18, (1984) σσ. 36-44.
20. Penguin books, 1966.
21. Σεμινάριο Π.Ε.Φ., 8ο, σσ. 56-85.
22. Νομίζω ότι σε 3-4 σημεία των άρθρων που μνημόνευσα και στον τίτλο βιβλίου του Μπαγιόνα (για την Ιστορικότητα της Συνείδησης) θυμήθηκα μια πολύ γνωστή θέση του Μαρξ (για τον Feuerbach): «Δεν είναι η συνείδηση των ανθρώπων που καθορίζει το Είναι τους, αλλά, αντίθετα, το κοινωνικό τους Είναι καθορίζει τη συνείδησή τους».